

УДК 343.565

СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ

Джафарова М.В., к. ю. н.,
доцент, доцент кафедри адміністративного права та процесу
Харківський національний університет внутрішніх справ

Статтю присвячено дослідженню категорії адміністративної процесуальної правосуб'єктності, її поняттю, структурі, значенню та ролі в адміністративному судочинстві України. Актуальність цієї проблеми випливає з недостатнього ступеня її теоретичного аналізу, адже науковий пошук вчених був спрямований переважно на загальні проблеми адміністративної процесуальної правосуб'єктності або правового статусу учасників судового адміністративного процесу. Автором проаналізовано ряд наукових підходів щодо визначення обсягу категорії «адміністративна процесуальна правосуб'єктність», досліджено його правову природу, висловлено власні погляди щодо його формулювання.

Ключові слова: адміністративна процесуальна правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність, процесуальні права та обов'язки, адміністративно-процесуальні правовідносини.

Стаття посвящена дослідженню категорії адміністративної процесуальної правосуб'єктності, її поняттю, содержанию, значенню і ролі в адміністративному судопроизводстві України. Актуальність цієї проблеми обумовлена недостатньою ступенем її теоретичного аналізу, оскільки наукові дослідження були направлені переважно на проблеми адміністративної процесуальної правосуб'єктності або правового статусу учасників судового адміністративного процесу. Автором проаналізовані наукові підходи щодо визначення категорії «адміністративна процесуальна правосуб'єктність», досліджено її правову природу, виражені особисті позиції щодо формулювання даного поняття.

Ключевые слова: административная процессуальная правосубъектность, правоспособность, дееспособность, процессуальные права и обязанности, административно-процессуальные правоотношения.

Dzhafarova M.V. STRUCTURAL ELEMENTS OF ADMINISTRATIVE PROCEDURAL LEGAL SUBJECTIVITY

The article is devoted to the research of category of the administrative procedural legal subjectivity, its concept, maintenance, significance and place in the administrative proceedings of Ukraine. The administrative-procedural legal personality peculiarities of administrative jurisdiction subject object of which is public-law controversy in business sphere are defined and grounded. A number of scientific approaches to define the concept of administrative procedural legal subjectivity notion is analyzed. Its legal nature is researched author's own views according to its formation are expressed. The author determines the stated category as an aggregate of legal subjectivity.

Key words: administrative procedural legal subjectivity, law-ability, procedural rights and duties, administrative procedural legal relations.

Постановка проблеми. Суттєві соціально-економічні та суспільно-політичні зміни, які відбуваються в Україні останнім часом, безпосередньо впливають на розвиток права і викликають необхідність оновлення ключових правових інститутів. Питання, пов'язані зі становленням держави в умовах практичної відсутності необхідного для налагодження ефективного державного управління досвіду, радикальною зміною ідеологічних установок, зобов'язань нашої держави перед європейським і світовим співтовариством, викликали активізацію нормотворчої діяльності.

На цей час доцільним вбачається перегляд фундаментальних засад побудови правових інститутів із урахуванням вимог сьогодення, приведення їх у відповідність з нагальними потребами розвитку держави та громадянського суспільства. Не є виключенням й адміністративно-процесуальне право як складовий елемент правової системи України, який зарховує до себе систему координат, що визначають певні процедури розгляду і вирішення конкретних адміністративних справ у

сфері публічного управління, адміністративної юрисдикції та інших галузей суспільних відносин.

Кардинальні зміни, яких зазнали адміністративно-процесуальні норми та положення, безпосередньо торкнулися і суб'єктів адміністративно-процесуальних правовідносин, зокрема – визначення змісту та особливостей їх процесуального статусу.

Ступінь розробленості проблеми. Аналіз сучасних праць вчених-адміністративістів показує, що останнім часом багато вітчизняних науковців присвячують свої дослідження питанням визначення процесуального статусу суб'єктів адміністративно-процесуальних правовідносин, про що свідчать роботи таких вчених: В.Б. Авер'янова, В.К. Колпакова, І.П. Голосніченка, А.Є. Луцьова, О.М. Бандурки, М.М. Тищенко, В.Г. Перепелюка, О.В. Кузьменко, Т.О. Гуржій, А.Т. Комзюка, В.М. Бевзенка, Р.С. Мельника, В. П. Тимощука, І.І. Діткевич, В.С. Стефанюка, Н.В. Александрової, Р.О. Куйбіди, О.П. Рябченко, А.В. Руденка та інших. Проте науковий аналіз

адміністративної процесуальної правосуб'єктності як необхідної передумови для набуття адміністративно-процесуального статусу особою майже не проводився, саме тому вимагає більш глибокого дослідження. Необхідність у такому аналізі зазначеного явища, на наш погляд, викликана тим, що адміністративна процесуальна правосуб'єктність зареєстрована до основних правових категорій адміністративно-процесуального права і займає важливе місце в його понятійному апараті, виступає загальною передумовою для виникнення та розвитку адміністративних процесуальних правовідносин.

Отже, **мета** цієї статті полягає у з'ясуванні правової природи адміністративної процесуальної правосуб'єктності, визначенні змісту її структури.

Виклад основного матеріалу. Одразу зазначимо, що таке юридичне явище, як «правосуб'єктність» застосовується в усіх галузях права, оскільки має не лише теоретичне, але й практичне значення. Ця правова категорія не лише вказує на склад осіб, які можуть вважатися суб'єктами права, а також дозволяє останнім отримувати перелік законодавчо закріплених прав та обов'язків, віддзеркалює їх правові можливості у певних правових відносинах.

Правосуб'єктність розглядається як цілісне явище, що складається з правоздатності і дієздатності та характеризується як здатність мати права, обов'язки і здійснювати їх. Такий висновок підтверджується аналізом позицій, які визначені у довідкових виданнях. Зокрема, «правосуб'єктність» – це здатність фізичних і юридичних осіб у встановленому порядку бути суб'єктами права, тобто носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Правосуб'єктність фізичних осіб складається з їх правоздатності й дієздатності. В окремих випадках правосуб'єктність включає також деліктоздатність. У юридичних осіб ця здатність виявляється у їх компетенції, сукупності прав і обов'язків, які надаються їм для виконання відповідних функцій [1, с. 697].

Як наявність у особи водночас правоздатності й дієздатності (праводієздатності), тобто здатності не лише отримувати права та обов'язки, а й своїми діями набувати прав і створювати для себе юридичні обов'язки, а також нести відповідальність за скоєні правопорушення, розглядається досліджувана категорія у тлумачному словнику юридичних термінів. При цьому відмічається, що набуття правосуб'єктності фізичними особами прямо передбачається законом, тобто встановлюється, коли саме правоздатна особа набуває дієздатності (право брати участь у виборах, право брати шлюб, можливість юридичної відповідальності тощо). Юридичні особи набувають правосуб'єктності з моменту їх утворення [2, с. 220–221].

Таким чином, складовими частинами правосуб'єктності виступають законодавчо визначені, доступні суб'єкту права суб'єктивні права та юридичні обов'язки (правоздатність), а також можливість цьому суб'єкту на свій розсуд їх використовувати. Правоздатність та дієздатність діалектично поєдна-

ні в межах правосуб'єктності як єдине ціле та виступають проявами останньої.

У навчальних виданнях із загальної теорії права правосуб'єктність характеризується як самостійна правова категорія, що існує поряд із правами та обов'язками. Вона відображає правову здатність особи бути носієм прав та обов'язків, і виступає як постійний громадянський стан особи, а не спроможність чи здатність володіння правами. Вона є передумовою набуття суб'єктивних прав. Зміст правосуб'єктності розглядається як певний набір суб'єктивних прав кожної особи [3, с. 535–536].

В інших навчальних посібниках правосуб'єктність розглядається як здатність особи мати права і обов'язки та реалізовувати їх у встановленому порядку. У державних та громадських організаціях, на їх думку, правосуб'єктність знаходить своє вираження у компетенції їх органів, тобто у сукупності їхніх прав та обов'язків, що надаються їм для виконання відповідних функцій [4, с. 141–142; 5, с. 192]. Отже, такий підхід надає підстави стверджувати, що зміст правосуб'єктності залежно від суб'єкта права має різний перелік прав та обов'язків.

Вищенаведені позиції провідних вчених надають підстави констатувати, що правосуб'єктність використовується для позначення особливого суб'єктивного права, яке входить до складу загальних правовідносин; також для позначення передумови набуття і здійснення суб'єктивних прав та обов'язків.

Що стосується адміністративної правосуб'єктності, то вона переважно розглядається фахівцями як потенційна здатність мати суб'єктивні права і обов'язки у сфері публічного управління (адміністративна правоздатність) та можливість реалізовувати наявні права та обов'язки у сфері публічного управління (адміністративна дієздатність). Такий висновок підтверджується, наприклад, позицією В.К. Колпакова, який зазначає, що потенційна здатність мати права і обов'язки у сфері державного управління (адміністративна правоздатність), реалізовувати надані права і обов'язки у сфері державного управління (адміністративна дієздатність), наявність суб'єктивних прав і обов'язків у сфері державного управління формує адміністративно-правовий статус суб'єкта і є складовими адміністративної правосуб'єктності [6, с. 97].

В.Б. Авер'янова також до складу адміністративної правосуб'єктності зараховує як адміністративну правоздатність – здатність мати суб'єктивні права і обов'язки, так і адміністративну дієздатність, тобто здатність реалізувати надані права і обов'язки [7, с. 186].

Що стосується процесуальної правосуб'єктності, то вона за своїм змістом у процесуальному праві не ототожнюється з правосуб'єктністю у матеріальному праві. Наприклад, якщо правоздатність у матеріальному праві – це можливість мати відповідні матеріальні права та обов'язки (адміністративні, цивільні, трудові, сімейні тощо), то процесуальна правоздатність – це можливість мати лише процесуальні права та обов'язки, визначені зазвичай кодифікованими актами. Якщо правосуб'єктність

вважається загальною передумовою участі фізичних і юридичних осіб у правовідносинах, то процесуальна правосуб'єктність, як встановлена законом можливість бути суб'єктом процесуальних правовідносин, охоплює поняття процесуальної правоздатності і процесуальної дієздатності.

Так, у теорії процесуального права процесуальна правоздатність розглядається як встановлена законом можливість мати процесуальні права та обов'язки. Особливість процесуальної правоздатності полягає у тому, що вона виникає одночасно з правоздатністю у матеріальному праві, реалізація норм якого відбувається в юридичному процесі. Відповідно процесуальна дієздатність розглядається як можливість особисто здійснювати свої процесуальні права та обов'язки в межах юридичного процесу [8, с. 216].

У Кодексі адміністративного судочинства України законодавчо визначено, хто саме має адміністративну процесуальну правоздатність і дієздатність. Так, відповідно до ч. 1 ст. 48 названого Кодексу адміністративну процесуальну правоздатність мають такі суб'єкти: 1) громадяни України, іноземці, особи без громадянства (фізичні особи); 2) органи державної влади, інші державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, їхні посадові і службові особи (суб'єкти владних повноважень); 3) підприємства, установи, організації (юридичні особи).

В окремих випадках, окрім названих осіб і органів, адміністративною процесуальною правоздатністю можуть бути наділені й інші учасники процесуальних правовідносин. Наприклад, особливості проваджень у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності виборчих комісій, комісій із референдуму, членів цих комісій надають можливість відмітити, що суб'єкти виборчого процесу (кандидати на пост Президента; партії (блоки); ініціативна група референдуму) виступають учасниками адміністративного процесу, а отже, наділені адміністративною процесуальною правоздатністю. З вказаного випливає, що адміністративно-процесуальну правоздатність мають: 1) громадяни України, іноземці, особи без громадянства (фізичні особи); 2) органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, їхні посадові і службові особи; 3) підприємства, установи, організації (юридичні особи).

Адміністративну процесуальну дієздатність мають всі: 1) фізичні особи, які досягли повноліття, не визнані судом недієздатними, усвідомлюють значення своїх дій та можуть керувати ними; 2) фізичні особи до досягнення повноліття у спорах з приводу публічно-правових відносин, в яких вони відповідно до законодавства можуть самостійно брати участь (ч. 2 ст. 48 КАСУ); 3) юридичні особи. Отже, адміністративна процесуальна дієздатність належить фізичним особам, які: 1) досягли повноліття; 2) не визнані судом недієздатними; 3) усвідомлюють значення своїх дій та можуть керувати ними; 4) які до досягнення повноліття можуть брати участь у публічно-правових спорах самостійно відпо-

відно до чинного законодавства України. Неважко помітити, що законодавець зарахував до елементів адміністративної процесуальної правосуб'єктності як адміністративну процесуальну правоздатність, так і адміністративну процесуальну дієздатність.

У науково-практичному коментарі до Кодексу адміністративного судочинства України зазначається, що адміністративну процесуальну дієздатність мають: фізичні особи, які досягли повноліття і не визначені судом недієздатними; фізичні особи до досягнення повноліття у спорах з приводу публічно-правових відносин, в яких вони відповідно до законодавства можуть самостійно брати участь; суб'єкти владних повноважень; юридичні особи. Наявність адміністративної процесуальної дієздатності особи є умовою прийняття адміністративного позову до розгляду. Так, у разі подання до суду позовної заяви особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності, суд постановляє ухвалу про її повернення (п. 3 ч. 3 ст. 108 КАС), а якщо провадження у справі було відкрито, – ухвалу про залишення заяви (скарги) без розгляду (п. 1 ч. 1 ст. 155 КАС) [9, с. 169–173].

На сторінках дисертаційної роботи «Правовий статус суб'єктів адміністративного судочинства», автором якої є О.В. Бачун, відмічається, що сутність правоздатності визначається як певний момент, з якого розпочинається набуття певною особою статусу суб'єкта права, тобто як здатність мати право (нести обов'язок) в адміністративних процесуальних відносинах з приводу відправлення правосуддя адміністративним судом. Це означає, що правоздатність суб'єкта адміністративного судочинства розглядається як можливість суб'єкта виступати носієм прав та обов'язків і є абстрактною, існує як необхідна умова входження суб'єкта до адміністративних процесуальних відносин» [10, с. 42–43].

У свою чергу, адміністративна процесуальна дієздатність розглядається як здатність суб'єкта не лише виражати волю в адміністративних процесуальних відносинах, а й самостійно брати участь в об'єктивізації цієї волі у формі процесуальних дій. Настання стадії дієздатності означає і здатність контролювати свою правову волю, виступати не просто виконавцем певної процесуальної ролі в судовому адміністративному процесі, а й формувати цю роль, виходячи з правосвідомості, свого правового самовизначення [10, с. 51–52].

Висновки. Отже, адміністративна процесуальна правоздатність визначає можливість адміністративного суду та учасників судового адміністративного процесу мати процесуальні права та обов'язки. Вона являє собою правовий засіб набуття інших процесуальних прав і обов'язків, направлених на здійснення процесуально-розпорядчих дій, закріплених адміністративно-процесуальними нормами. Адміністративна процесуальна дієздатність виступає як здатність учасника судового адміністративного процесу використовувати на власний розсуд надані законодавцем адміністративні процесуальні права та здійснювати процесуальні обов'язки. Взаємозв'язок двох

названих категорій у структурі адміністративної процесуальної правосуб'єктності полягає у тому, що адміністративна процесуальна дієздатність є засобом здійснення адміністративної процесуальної правоздатності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2007. – 992 с.
2. Юридичні терміни. Тлумачний словник / [В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова] ; за заг. ред. В.Г. Гончаренка. – К. : Либідь, 2004. – 320 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : [підручник] / О.Ф. Скакун. – Х. : Еспада, 2006. – 776 с.
4. Колодій А.М., Копейчиков В.В. Теорія держави і права : [навчальний посібник] / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков. – К. : Юрінформ, 1995. – 320 с.
5. Загальна теорія держави і права : [навчальний посібник] / [за заг. ред. В.В. Копейчикова]. – К. : Юрінком, 1997. – 320 с.
6. Колпаков В.К. Адміністративне право України : [підручник] // В.К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 752 с.
7. Адміністративне право України. Академічний курс : [підручник]. – Т. 2 / [ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова) та ін]. – К. : Юридична думка, 2007. – 592 с.
8. Лукьянова Е.Г. Теория процессуального права / Е.Г. Лукьянова. – М. : Норма, 2003. – 240 с.
9. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / [О.М. Пасенюк, О.Н. Панченко, В.Б. Авер'янов та ін.] ; за заг. ред. О.М. Пасенюка. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 704 с.
10. Бачун О.В. Правовий статус суб'єктів адміністративного судочинства : дис. к. ю.н. : спец.12.0. 07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Бачун О.В. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2010. – 206 с.